

Jesús Moncada

ESPAIS LITERARIS

1. DE LLEIDA A MEQUINENSA

1 ¿Quins perills hagué d'afrontar, si va desplaçar-se en persona, considerant que, malgrat les negociacions de pau en curs entre Lluís XIV i Felip IV, l'home voltava per territori enemic, fent, al capdavant, d'espia de Mazzarino? ¿Va ser-hi, realment a Mequinensa? En cas afirmatiu, ¿va arribar-hi per via fluvial, remuntant l'Ebre des de Tortosa, o va baixar de Lleida per Fraga i Torrent de Cinca, atès que l'ordre de les làmines suggereix qualsevol dels dos itineraris?

Cabòries estivals, 83

2 Un tren ronsa i estalzinós m'havia dut de Barcelona a Lleida. Quan la maleta de cartró i jo vam desembarcar a l'andana d'una estació ni més bruta ni més trista ni més escrostonada que qualsevol altra però tampoc menys, encara em mirava el món amb un cert desdeny de noi de capital. Ignorava que la meva displicència barcelonina tenia els minuts comptats: els que va costar-me arribar a la terminal d'autobusos.

Aquell cafarnaüm de camàlics, factors i viatgers carregats amb fardells, maletes, cistelles, coves, garrafes i panistres, va destarotar-me. Vaig adquirir el bitllet per Mequinensa en una taquilla del vetust edifici de l'administració, on surava la sentor inconfusible d'unes latrines embussades, problema crònic de desguàs, corroborat en nombrosos viatges posteriors.

Calaveres atònites, 10-11

3 Camí de l'estació d'autobusos, vam parlar de temes domèstics: el preu de la cera havia pujat moltíssim; de l'encens, més valia no parlar-ne... ¿On anirem a parar? Potser per acabar d'estovar-me després de l'enfurismada, va donar-me la fórmula secreta d'una barreja per fer lluent els canelobres.

Bona part del viatge de tornada va ser un infern. Vulguis no vulguis, em sentia neguitosa, feta un garbuix. De tota manera, abans d'arribar a Fraga, ja havia rebutjat les sospites, la meva fe en mossèn Ambrós seguia sent absoluta. Quan l'autocar va aturar-se a Mequinensa, em sentia ben tranquil·la.

Calaveres atònites, 177

4 Un bastaix cordial i pacient, que aleshores, ho confesso, vaig trobar d'una fatuïtat insuportable, va explicar-me que l'autocar de Mequinensa no podia exhibir-ne el nom de resultes d'una embrolla burocràtica en les concessions de les línies. Havia de buscar un rètol on posés Lleida-Fraga. Ara bé, amb aquesta indicació, «Fixa-t'hi bé, xiquet —va prevenir-me entre dues xuclades al cigarret penjant de la comissura esquerra de la boca —, o et faràs un embolic», trobaria dos vehicles de la mateixa marca, del mateix model i de la mateixa empresa. Un feia el trajecte escrit al rètol; l'altre, malgrat el cartell, era el de Mequinensa.

Calaveres atònites, 11-12

5 A la parada d'Alcarràs, va baixar personal. No pas prou, però, perquè poguéssim seure tots els qui anàvem drets. Més endavant, vam haver d'ajupir-nos novament. Passat Fraga, on la pagesa va abandonar-me després d'afegir dues ties, aquestes de part de pare, a la llista de difunts, vam deixar la carretera nacional. El sotragueig de la carraca va accentuar-se. Avançàvem entre dues rengleres d'arbres les branques dels quals, «Moreres, jove», s'ajuntaven en una mena de volta fins a l'entrada de Torrent de Cinca. Allí, el vehicle gairebé va buidar-se i vam poder acomodar-nos a plaer. La baluerna va reprendre la marxa. Érem a una dotzena de quilòmetres de Mequinensa. S'havia fet de nit. Cansadíssim, vaig relaxar-me i vaig tancar els ulls.

Calaveres atònites, 17

6 L'automòbil arribà al capdamunt de la costa. A baix, a la vora del Cinca, el cim mudèjar del campanar de l'església parroquial de Fraga centrava una geometria fumosa de teulades.

La galeria de les estàtues, 274

7 Arribaven a Fraga a hora foscant: el sol acabava de rodolar darrere la massa de Montnegre, enllà de la vall del Cinca. La fulgor del crepuscle era una llarga ferida sangonosa entre la tenebra opaca de l'altiplà a contrallum i la bromosa vastedat moradencia d'un cel inabastable. Solitaris, gèlids, començaven a titil·lar els estels. A l'altra banda del pont de Fraga, garlandes de bombetes de colors il·luminaven la carpa del circ que havien vist a l'anada. El públic feia cua a la taquilla; l'estrèpit d'un altaveu incitava la gent a entrar, enumerava els fantàstics números que els esperaven a la pista. Passat Torrent, van retrobar el Cinca, tenebra sedosa entre les pollancredes. Montmaneu s'havia fos a la llunyania.

La galeria de les estàtues, 301

8 Un cop baixaren de les terres altes i abandonaren la carretera general a les envistes de Fraga, a penes albirada entre turons argilosos, enllà de les hortes tatxonades de

figueres, el paisatge s'endolcís. La llum dura, seca de l'antiplà desèrtic dels Monegres que havien travessat des de Saragossa, donava pas a les calitges de la vall del Cinca. Tels subtils d'un gris blau difuminaven les coses. Els vehicles deixaren enrere el poble de Torrent de Cinca, silenciós entre les hortes; una mica més endavant de la confluència del Cinca i del Segre, seguint ja el curs d'aquest —taca enlluernadora entre gleres blanquinoses i ardents—, van entrar al terme de la vila. El paisatge, amb el castell enlairat en la llunyania, semblava mort, A la mina Soler no es movia una ànima, la negror del lignit era gairebé coberta de nou pels ocres carnosos i els torrats de la terra.

Camí de sirga, 205-206

9 L'autocar de línia, aquell autocar que hauria valgut més que mai no hagués arribat a la vila [...], carranquejava per la cinta negrosa de la carretera, enmig de bancals on els arbres fruiters, amb les branques despallades del temps de l'hivern, s'arregleraven en formacions impecables. El sol, esmorteït per bromalles blavoses, descendia cap a l'horitzó i tintava amb sangs aigualides els turons que encerclaven la plana. [...] L'autocar de línia [...] remuntà l'última costa abans de començar el descens cap a la vall del Cinca, aleshores una llarga pinzellada gris-violeta entre ocres que s'esvanien. [...] Desballestat i gemegaire, l'autocar travessava el pont sobre el Cinca. [...] Els llums de Fraga, acabats d'encendre, tremolaven en el riu. [...] Ja fosca nit, l'autocar parà a Torrent de Cinca. A través dels vidres entelats del vehicle, s'entrellucaven taques de llum de balcons i finestres. Baixaren uns passatgers, una bufada de fred coent penetrà per la porta oberta. [...] L'autocar es trobava gairebé a les envistes de la vila. A l'esquerra de la carretera, el riu Segre era una negror viva, inquieta. [...] Al dret de la mina Antònia, passaren al davant d'un camió carregat de treballadors que tornaven a la població. Per la banda de la serra, s'endevinaven contra un besllum ombres d'oliveres. [...] I la carraca, aquella andròmina que hauria estat preferible que mai no hagués arribat al final del trajecte, anava avançant cap a la vila. [...] En arribar al cafè de Silveri, l'Adelaida, ja va trobar el gendre i la consogra entre les persones, una dotzena escadussera, que esperaven l'arribada de l'autocar. [...] El xofer frenà, l'autocar es va parar davant mateix del cafè; la gent eixí de l'establiment i s'acostà a la part davantera del vehicle a rebre els viatgers, que ja començaven a baixar. El Marcellí, la seva mare i l'Adelaida fitaven el rectangle de foscúria de la porta on les ombres dels passatgers adquirien un cos, unes fesomies en ser tocats per la llum del fanal penjat sobre el rètol del cafè.

El cafè de la Granota, 130-142.

2. DINS LA VILA DE MEQUINENSA

1 La trajectòria de l'Elies no pot ser més clara. Si unim amb una ratlla els punts que ocupaven els diversos testimonis que hem citat fins ara, veurem que el corredor va seguir el camí més curt possible de casa seva al cafè de Silveri, d'on surten els autocars de línia que fan cap a Lleida. Tanmateix, encara hi ha qui sosté, en contra del parer general, que l'Elies no va travessar el carrer Major sinó que va pujar pel de les Pedres i va anar a fer la volta per la placeta de Santa Àgata.

El Cafè de la Granota, 62

2 Quant al motiu que va impulsar l'Elies a córrer d'una manera tan extraordinària, clourem aquest informe provisional amb el testimoni de l'ordinari de Lleida, a qui un Elies sufocat i exhaust va explicar, a la porta del cafè de Silveri, tocant l'autocar de línia engegat i a punt d'arrencar: «Noi, gràcies a Déu que et trobo; em semblava que no hi seria a temps. He hagut de córrer com un boig. Si el metge hagués acudit quan hem anat a avisar-lo, en el moment que la Joana ha empitjorat, jo m'hauria estalviat la correguda, hauria vingut xino-xano, sense pressa; però el tipus s'ha presentat encara no fa ni mitja hora i només per dir-nos que no hi ha res a fer, que la pobreta no passarà d'aquest migdia. Aleshores, enmig de la pena que et pots imaginar, m'han vingut al pensament les medecines que et vaig dir anit que em portessis avui de Lleida perquè l'apotecari del poble no les tenia, i m'he dit: Elies, si t'afanyes, encara li podràs dir a l'ordinari que no les porti; que això, ara, ja és tot dat i beneït».

El Cafè de la Granota, 63

Carrers, portals i places

3 De tornada a la vila, els sicaris van obligar-los a dispersar-se al portal de Segre. L'avi va acompanyar l'Emília a casa de l'Octàvia. Des de la ferreria, fent marrada per eludir la manifestació, que aleshores baixava per la Costera del Forn, va esmunyir-se entre un grup de militars i de civils concentrats a la porta de la taverna de la Carpa, on s'havien instal·lat unes meuques forasteres atretes per la perspectiva de negoci que suposava una execució pública.

Estremida memòria, 313

4 Quan la caravana de «La nova Talia» abandonava la vila de seguida de l'afusellament, van trobar el carro amb els taüts dels executats parat al Portal de Segre. Se li havia desmanegat una roda, i el carreter que havia de reparar-la no arribava.

Estremida memòria, 342

5 Fins aleshores, tots els enterraments anaven de la casa del difunt a la plaça de l'església, situada al centre del poble. Allí cantaven absoltes; després, la comitiva, amb el capellà davant, enfilava el carrer Major i passava per la plaça de Ca la Vila per anar a buscar la carretera arran del Segre. Ara, atès que no calia dur el difunt a l'església, els familiars van decidir eixir directament al camí que vorejava el poble per la part alta, que era el trajecte més curt des de la casa del vell Tapioles al fossar.

Històries de la mà esquerra, 72-73

6 No es pot perdre: agafi el carrer de la Barca, pujant del moll a mà dreta, travessi la plaça d'Armes i la de l'Església, tiri llavors pel carrer Major i anirà a parar a una altra plaça. Allí, sota els porxos, gairebé endret de Ca la Vila, trobarà la fonda.

Estremida memòria, 69

7 Ningú no va gitar-se esperant que es fes l'hora de traslladar els presos a Casp. Com que això només ho recorda la Justina i en unes condicions lamentables —pobra dona—, les observacions de l'avi podrien fer-te servei.

Van treure'ls de la garjola a punta de dia. Quan la comitiva va desembocar de la fosca del carrer Major a la plaça de l'Església, l'escena va tintar-se de vermell, van aparèixer les cares tumefactes dels detinguts, emmanillats, enmig dels guàrdies. Soldats de la guarnició contenien la multitud al llarg del trajecte fins al moll. Balcons i finestres eren plens de gom a gom; els ocupants els abandonaven a mesura que passava la comitiva i s'hi concentraven darrere. A la plaça de l'Església, familiars de l'Artur van insultar els presos. Les imprecacions van generalitzar-se de seguida i va sonar una exclamació, «Pobra vila!», amollada pel baró de Sàssola des de la balconada del seu casal. Dels quatre presos (la Justina només es refereix al Genís, fet força comprensible), tres es proclamaven innocents; el ferrer Feliu caminava en silenci, amb el cap cot.

Al peu de la costera del Forn, la guàrdia civil va impedir que l'Octàvia, acompanyada de l'Emília, s'acostés al marit per donar-li un farcellet amb menjar. Una situació semblant va produir-se amb la dona del Valentí Calsina i amb la tia i la germana del Simó Juneda. A la plaça d'Armes, un petit grup de vilatanes furioses, capitanejades per la cuinera dels Segarra, la Joana, va provar de trencar el cordó de soldats.

Estremida memòria, 209-210

8 Al banc del davant, on el xiuxiueig és més dens i força excitat, la dona del manescal, efectivament grenyuda, «No s'ha rentat la cara —afegeix la Severiana, observadora implacable—, la Joana té raó: deu fer anys, potser segles o millennis, que no es canvia ni les calces», ja pontifica sobre el retard insòlit, l'atribueix als esdeveniments que sacsegen

la vila i que, fa un instant, eren el tema exclusiu de conversa a la plaça de l'Església, on senyors i funcionaris acostumen a fer una estona de tertúlia abans d'entrar al temple.

Estremida memòria, 264

9 N'estava ben informada: era Dalmau Campells, tenia vint anys, un més que ella, vivia al carreró de Sant Francesc, en recte de la Fonda del Vell Senglar, estudiava a Torrelloba i estava segura que deixaria pujar a la piragua la filla d'un amic del seu pare.

La galeria de les estàtues, 218

10 Seguí el mur de l'Ebre. El moviment havia cessat feia estona als molls: els llaüts dormien sobre l'aigua negrosa. Va travessar en diagonal la plaça d'Armes i enfilà el carreró de Sant Francesc.

La galeria de les estàtues, 174

11 Ja saps —però em faig la reflexió que els de fora no ho saben i els ho hauràs d'explicar — que el carreró de Sant Francesc és el més costerut dels que travessen la vila de dalt a baix, seguint el pendent de la serra, i van a morir a l'Ebre [...].

El Cafè de la Granota, 37-38

12 Els darrers a veure'l viu eren els amics que l'acompanyaren de retir la nit abans fins a la cantonada del carreró de Sant Francesc amb la plaça d'Armes. Ell havia continuat sol per anar a gitar-se a la Taverna de les Anguiles.

Camí de sirga, 150

13 S'acostava a la plaça d'Armes, travessada feia una estona per la parella de guàrdies civils i l'Honorat del Rom. El casal dels Torres era l'únic que quedava a la gran plaça d'Armes, centre en altre temps de la vida vilatana. Per més voltes que li donava, el vell Nelson no ho entenia.

Camí de sirga, 313

14 «No m'allargaré gaire. L'emboïc ha començat a mig matí. El Cirici, el meu home, i els peons que duia quan era patró del Santa Teresa, els teresians, com els diuen d'ençà que vós vau batejar-los així pel nom del llaüt, feien petar la xerrada a la plaça d'Armes. Tots quatre són de la mateixa quinta, van jubilar-los d'una fornada i sempre van junts, com quan navegaven per aquest riu de Déu. Si fa bon oratge, seuen a la porta del bar Esport i s'hi passen hores sota les acàcies. Com sabeu, és un punt de primera per matar l'aranya. Controlen anades i vingudes, observen els pacients de la consulta del doctor Beltran, fan càbales sobre les seves malalties, repassen el temps, la collita, la marxa de les mines, les

xafarderies... Ara i adés, per estirar les cames, aixequen el cul de la cadira, creuen la plaça, es recolzen a l'ampit del mur de l'Ebre, aguaiten als molls i en contemplen la bullícia.

Calaveres atònites, 129-130

15 Quan el cotxe enfilava la costera del Forn per baixar al carrer Major, la solució de l'enigma que l'havia colpit a l'escala li aparegué de cop: la nota falsa era la Simona. No solament en trobava a faltar al comiat les recomanacions, indefectibles i minucioses si es tractava de malalties i remeis, sinó també la presència física.

La galeria de les estàtues, 226

16 El carrer Major, nexa entre l'antiga plaça morisca del mercat, centre de la vila medieval, i l'eixample que havia desbordat les primeres muralles i obligà a dreçar-ne un segon clos al segle XVIII, va omplir-se de botigues [...].

Camí de sirga, 54

17 Recordava el so del trombó amb nitidesa, aïllat dels altres instruments de la banda, com a rerafons d'aquella nit. Unes vegades l'evocava llunyà, a penes audible, per la part alta de la població, allà on els carrerons recuperaven la identitat primigènia de barrancs pels quals la serra del Castell aviava a l'Ebre les aigües de les pluges. Més tard, el sentia resseguir, alternant esmorteïments amb revifalles, les giragonses del laberint medieval i un cop, en l'itinerari imprevisible de la cercavila, li va parèixer que s'eixamplava a l'esgambí de la plaça de l'Església.

Camí de sirga, 141

18 —La guàrdia civil!

La força, arribada a la tarda amb llaüts requisats a Faió, va eixir d'un carrer lateral i carregà contra els vaguistes. Esclafiren cops i gemecs. La minyona, esglaiada, va esmunyir-se cap a la fleca de la Costera del Forn i s'arrambà a les trosses de romaní amuntegades al costat de la porta.

— Fills de puta!

—Avant!

—Cabrons!

—Avieu-vos pel carreró del Sol!

Camí de sirga, 122

19 Ni la visió de Mequinensa arraulida sota la Serra del Castell, ni el desembarcament al moll de la Plaça, ni l'emotiva abraçada de Tomàs Cabana, mà dreta dels pares, aconseguien trencar la sensació d'irrealitat.

La galeria de les estàtues, 44-45

20 La pujada al solanar era la culminació del retrobament amb la casa i la vila. Les visions fragmentàries, albirades per finestres i balcons, s'imbricaven de cop, des de la porxada oberta als quatre vents, en una panoràmica general de Mequinensa, gitada al vessant de la Serra del Castell, a la vora dels dos rius, el Segre i l'Ebre, que conflüen a frec de les cases.

La galeria de les estàtues, 68

21 Quan ella parlava amb enyorament dels dos rius de la vila, del tràfec dels molls o de la vida intensa de la conca minera, la senyora Sara s'esgarrifava. ¿Com podien viure a la vora d'aquells corrents d'aigua? ¿No els tenien por?

La galeria de les estàtues, 93

22 Seguí el curs del Segre: el transbordador el travessava ple de gom a gom de personal civil. Potser hi eren l'Agnès, el pare... Que fugissin, que fugís tothom —havia desitjat mentre pensava amb esglai en l'espantosa repressió que marcava l'entrada de les tropes a cada població conquerida—, que no trobessin més que cases buides... La Serra del Castell, amb la fortalesa al cim, ocultava la vila, situada a l'altra banda, a la confluència del Segre amb l'Ebre. Va passar els binocles al Xapa.

La galeria de les estàtues, 234-235

23 Arribà al fúnebre de la fàbrica d'extracte, l'edifici de rajola vermella adossada a l'antic fortí de pedra que tancava la muralla de la vila per aquella banda; d'allí, seguint a l'Ebre el reflex gris-blau del fum de la xemeneia, féu cap al vaixell amarrat al moll de les Vídues.

Camí de sirga, 29

24 Les primeres vermellors de l'alba van pujar al mur que vorejava l'Ebre des dels llaüts amarrats en els molls silenciosos i s'enganxaren lentament a les textures aspres de les cases arraulides al vessant de la serra dominada pel castell. A la claror del dia, sempre li costava penetrar en el garbuix de carrers i carrerons. La població havia viscut prop d'un segle entre mines de lignit i la pols del carbó se li havia adherit igual que una pell d'ombra; els edificis, on les emblaquinades resultaven efímeres, la gent, fins i tot els rius, sempre solcats per vaixells negres i amb les entranyes enfosquides pel carbó perdut en els naufragis, semblaven haver agafat la mateixa pàtina.

Camí de sirga, 12

3. EL CASTELL

1 En els passadissos de la memòria, aquells dies eren la imatge de l'Alexandre sota les frondoses figueres que ombrejaven la façana del mas del Pla de la Dama, el joc de llums i d'ombres verdes que en difuminaven la silueta; eren sobretot la imatge de l'Alexandre al camí de ronda del castell.

Fou ell qui proposà l'excursió a la fortalesa, sense guarnició des de la darrera guerra carlina. Volia obtenir-hi unes fotografies per il·lustrar un treball sobre la conquesta de la vila per les tropes napoleòniques durant la Guerra del Francès.

La galeria de les estàtues, 87

2 Durant molt temps va creure que la Serra del Castell havia estat abans una piràmide perfecta, de pedra tan ben treballada com la dels murs de la fortalesa que presidia la vila, i que la guerra l'havia convertit en aquella mola de cingles descarnats, tallada pels barrancs.

La galeria de les estàtues, 65-66

3 No s'equivocava. Va semblar que la guerra s'havia engolit el parent. Ni el Feliu hi alludia. L'Emília va recordar-lo gairebé quatre anys més tard, la nit que la vila celebrava la derrota definitiva dels carlins i la fugida del pretendent a França. «Si encara és viu, el cosí Robert no deu estar gaire content», va deixar caure mentre la primera bomba d'il·luminació disparada pels canons del castell traçava un arc enlluernador sobre les teulades i anava a estavellar-se a l'esplanada de l'altra vora de l'Ebre. Eufòric, el governador de la fortalesa, després d'enviar un telegrama de felicitació a sa majestat el rei Alfons XII, al govern i a l'exèrcit en nom de la guarnició i dels veïns, havia decidit gastar, com si es tractés de focs artificials, les bombes lluminoses emmagatzemades al polvorí en previsió d'un atac nocturn dels carlins.

Estremida memòria, 76-77

4 A partir de llavors, el record es comprimia, eliminava, com bombolles d'aire, els espais de record entre abraçada i abraçada; prescindia del recorregut pel pati sota els escuts de pedra, de l'estremidora visita a les masmorres, de dates i noms mig esborrats deixats a les parets per militars i visitants. Les hores s'hi fonien en una abraçada sense fi, des de la tenebra de les cel·les a la llum seca, violenta, del camí de ronda.

La galeria de les estàtues, 88

5 Ella estenia roba, sense voler sentia la conversa. El coronel, «Si m'ho permet, em descordaré la guerrera», després de congratular-se que l'accident del dia abans a la mina no hagués tingut conseqüències fatals, parlava de la pau al país, que semblava definitiva

un any i mig després de la fugida a França del pretendent carlí. Al castell, ja desmuntades les bateries artilleres, reduïen la guarnició. Calia estalviar, suprimir despeses supèrflues.

Estremida memòria, 117

6 Aprofitant la situació de tranquil·litat del país, era l'hora de dedicar-se a una tasca urgent i sempre ajornada a causa de la preocupació primordial dedicada als afers de la guerra: la ubicació del polvorí. L'emplaçament actual era un perill tant per a la fortalesa com per a la població. Si s'acostava una tempesta, i estaven per caure les de setembre, don Hermenegild s'acollonia, «Repari, amic Eliseu, en el sentit figurat i filantròpic de l'acolliment», i el barceloní, per descomptat, hi reparava: el castell no tenia parallamps i, si el polvorí feia explosió, no solament destruiria la fortalesa, sinó la vila arraulida al peu de la muntanya. Una catàstrofe espantosa

Estremida memòria, 118

7 Quan baixaven de la fortalesa, sobre la pell de l'Ebre apareixien llunyanes veles de llaüts tibades per la garbinada, volaven corbs sobre les muralles que unien el castell i la vila per la banda de ponent.

La galeria de les estàtues, 89

8 S'imagina el Feliu a les masmorres del castell, sol amb l'espantosa notícia. Donaria la vida per estalviar-li les hores que li queden, perquè un llamp el fulminés ara mateix. Demà a les vuit del matí, començarà per a ell la tenebra; per a ella i els fills, una solitud marcada per la infàmia. El mataran, si queda alguna fibra per matar en aquell espectre en què li han convertit l'home.

Estremida memòria, 261

9 Clarejaven estels quan es disposaven a tornar al regiment. De cop i volta, una flamarada immensa va retallar la Serra del Castell contra un fons rogenç. Uns segons després, el tro d'una explosió estremí la terra sota els seus cossos; un torterol gegantí de fumera negra s'alçava de la vila invisible...

No van poder entrar-hi fins passats dos dies. Aleshores la visió del pont destruït de l'Ebre els donà la clau de la gran explosió.

La galeria de les estàtues, 235

4. DEL CASTELL ESTANT

1 Sempre que torno a Mequinensa, pujo al castell. La visita a la fortalesa, on el cerc comença a tintar-se de blaus mediterranis, vivifica. Una mirada circular en el sentit de les manetes del rellotge, iniciada i closa al vessant de Monegre, permet abastar un panorama espectacular.

Enllà de la Mequinensa nova i del paradís ornitològic de l'Aiguabarreig, el convent d'Escarp assenyala la unió del Cinca amb el Segre. De la verdor de la vegetació de ribera i dels bancals d'arbres fruiters, tallada d'una manera implacable al mateix límit de l'horta per la frontera del secaner, sorgeixen la Granja d'Escarp, Torrent de Cinca, Massalcoreig, Fraga... En dies diàfans, més amunt de Lleida, també visible aleshores en la llunyania, unes taques blanquinoses molt tènues anuncien els Pirineus.

A l'altra banda dels turons que arreceren la Granja d'Escarp, apareix la silueta solitària de Montmaneu, observatori republicà quan la guerra civil amb el qual va acarnissar-se l'artilleria franquista. Les masses grisenques dels terraplens de les mines de lignit trenquen cap a l'est la monotonia dels ocres enlluernadors dels turons, que s'agrumollen de nou enfront mateix de Mequinensa, a la serra de la Picarda.

Més avall del pont del Segre, la fortalesa projecta la seva imatge sobre la confluència d'aquest amb l'Ebre. A l'altra banda de la serra, les muralles s'avien vessant avall i abracen el record de la Mequinensa desapareguda. Un extrem del mur que la defensava de les fúries de l'Ebre i l'obria alhora al tràfec dels molls emergeix de l'aigua a prop del pont, reconstruït sobre les pilastres del que van volar els republicans l'any 1938, en un intent inútil d'entorpir l'ofensiva de les tropes rebels quan va caure el front d'Aragó. L'antiga ruta dels navegants, que pujaven fins a Saragossa o baixaven al delta amb els llaüts, és avui un camí tallat, una immensa plana d'aigua embassada per la presa de Riba-roja.

A l'altra vora, la carretera que surt de la vila per aquella banda es bifurca. A l'esquerra, inicia la pujada de la tortuosa costa de Faió. Un cop a dalt, als Aguts o Aüts —topònim que un cartògraf, tan imperial com ignorant, va convertir en *Alto de los Autos* en un atlas dels anys cinquanta—, deixa a una banda el monument en memòria dels morts de la guerra civil, a prop de l'indret on va tenir lloc el primer combat de la que seria la batalla més sagnant i decisiva del conflicte, i s'endinsa en terres del Matarranya. Paralela a l'Ebre, de la superfície del qual sobresurten capçades d'arbres de les antigues hortes ara negades, la carretera de la dreta puja pel vessant de la vall, passa a frec de l'enorme paret del pantà de Mequinensa i es dirigeix a Casp. Des del mur de la presa, la vista, en el seu recorregut circular, torna al començament, al vessant de l'altiplà de Monegre.

Vagarejo fins al tardet per les fortificacions exteriors, la barbacana i el polvorí, ara sense teulada, entre les parets del qual creix una figuera silvestre. M'agrada seguir una estona el traçat ja gairebé invisible de l'evocadora senda dels Contrabandistes, que puja de l'Ebre i es perd al terme de Fraga. Quan el crepuscle esfuma el paisatge i començo a baixar sense pressa cap a la vila, penso sovint en la teranyina artificial de fronteres

administratives que cobreix el territori que acabo d'albirar i el de la resta de la Franja — de ponent per a Catalunya, oriental des de la perspectiva aragonesa—, i en qui les empra i manipula ara i adés amb histèria inquisitorial per falsejar allò que constitueix les nostres senyes d'identitat, començant per la llengua.

Cabòries estivals, 88-91

El fortí

2 Trobareu el fortí a la dreta de la carretera, anant de la vila nova a la vella, sota el portal de Segre de l'antiga Mequinensa. Emplaçat al peu de la serra del Castell, davall d'un roquissar daurat —enorme rosegó que les cerçades esgrunen a poc a poc—, tancava antany la muralla que defensava la població per la banda del camí de Fraga, a la vora del Segre. Avui, quasi colgat, és una de les poques fites que encara guien el record —cada dia més incert, cada dia més esfilagarsat— per la desolació de les runes.

Cabòries estivals, 53

3 —Els carlins! —cridà mentre engaltava el trabuc.

L'avís de perill fou repetit al llarg dels molls de l'Ebre, del fortí del Segre i de les muralles. Els sentinelles imitaren l'espardenyer i van disparar a la babalà.

Camí de sirga, 92

El pont d'Ebre

4 Ni la normalitat esmorteïda d'abans del 1914, recuperada després del moment més greu de la gran crisi, ni la curta revifalla de feina deguda a la construcció del pont de l'Ebre, del grup escolar i del mur que vorejava els molls —obres aconseguïdes gràcies a una senyora vilatana afincada a Madrid i amb influència entre els ministres de la dictadura de Primo de Rivera—, van repercutir de manera important en la banda.

Camí de sirga, 142

5 El dia de l'evacuació, vaig aconseguir embarcar els pares de l'Alexandre en un dels darrers llaüts que fugien Ebre avall. Vaig tornar a casa a recollir quatre coses personals i em vaig aviar cap al pas de barca del Segre. Vesprejava. Quan anava a enfilat el carrer Major, vaig sentir una explosió esglaiadora; semblava que la vila s'aixecava enlaire. Una ventada em va estampar contra una porta; una pluja de vidres esmicolats queia de balcones i finestres. Havien volat el pont de l'Ebre perquè no hi passessin els nacionals, deia un soldat. No vaig poder escapar-me: els fugitius que ens havien precedit havien deixat el pontó a l'altra banda del Segre.

La galeria de les estàtues, 270

6 De les aigües de l'Ebre, roges a causa d'una forta riada, sortien els monyons de les pilastres del pont, destruït per les tropes republicanes amb l'objectiu de cobrir la retirada.

La galeria de les estàtues, 253

7 [...] l'entristí el record de l'avi, a qui la construcció del pont durant la dictadura de Primo de Rivera privà de la feina de barquer, li amargà la vida i l'obligà a treballar a la mina. [...] ¿Com hauria pogut passar per l'esment del pobre vell —es deia l'Alfons—, que un dels seus néts veuria la destrucció del pont pel qual, tot i reconeixent el progrés que significava, sempre havia sentit odi, i que el noi recuperaria l'ofici secular de la família dels Garrigues?

Camí de sirga, 196

8 Va endinsar-se suaument en el record: sentia com la piragua lliscava dins l'ombra tremolosa que el pont projectava sobre el riu; l'Ebre, un espill engegador al sol de la tarda de juny, s'hi tornava verd obscur. [...] Vora una de les pilastres, encara hi havia restes del primer pont, construït als anys vint i volat durant la guerra civil per les tropes republicanes. El nou descansava sobre les restes de l'altre, del qual, malgrat la neteja, encara quedaven ferros entortolligats i canteria, perillosos per a la navegació.

La galeria de les estàtues, 210

Els cementiris

9 Recordava amb esgarrifor els rituals de la mort —els tètrics funerals, les absoltes, els condols interminables— i les preguntes que li suggerien, per a les quals aleshores no trobava resposta. ¿Per què xisclaven més fort les dones de les cases humils quan el capellà hi anava a buscar un difunt? ¿Per què la intensitat dels crits punyents, sota els quals l'oncle Bernat li havia de fer veure molt més tard la supervivència d'antiquíssims ritus per aplacar la mort, minvava com més alta era la posició social del difunt fins a arribar al silenci dels casals dels senyors? ¿Per què el rector només acompanyava els difunts pobres al límit de la vila, just davant l'escorxadador municipal, on els bels i els mugits del bestiar esperant l'hora del sacrifici es barrejaven sovint amb els llatins de les absoltes, i, en canvi, en portava uns altres a la creu de terme, per no parlar dels més rics, que no deixava de cua fins al cementiri?

La galeria de les estàtues, 131

10 Uns deu anys després dels fets de la Vallcomuna, Mequinensa havia estrenat un fossar encimbellat en un turó una mica més lluny de la població. L'avi Ulisses va assenyalar amb la gaiata el punt del terra —el mateix que jo, molt temps més tard, te'n recordes?, vaig mostrar-te al meu torn—, va somriure estranyament i va explicar-me que,

quan el trasllat de les despulles del fossar vell a l'ossera del nou, els esquelets dels bandolers van barrejar-s'hi inextricablement amb els de la resta dels difunts.

Estremida memòria, 349

11 Abans, fa molt de temps, teníem un altre fossar. En veurà les restes si surt de Mequinensa pel portal de l'antic camí de Fraga. Encara hi ha la tàpia i trossos de làpides entre la malesa. Estava ple a vessar i, a més, ja no era digne d'una població com la nostra. Així vam fer-ne un de nou a finals del segle passat. Vam celebrar-ne l'acabament el mateix dia que la reina Maria Cristina inaugurava l'Exposició Universal de Barcelona pel maig del 1888. Jo tenia set anys. Malgrat que vaig ser present a la cerimònia, no en recordo gairebé res. El que li diré, ho sé per la família. Segons m'explicava el pare, l'alcalde s'ho va fer venir bé per comparar tots dos esdeveniments i fer una lloança del progrés. Si progrés era la magnífica mostra de Barcelona, no n'era menys el nostre fossar. Construït al cim d'un turó, reunia les condicions ideals d'un cementiri modern. Allí, entre bancals d'oliveres, envoltats per una paret blanquíssima, els nostres difunts passarien una mort més confortable.

Calaveres atònites, 41

12 Si la República proclamada el 14 d'abril de 1931 havia donat alguna alegria al Bakunin de Planes [...] fou l'encàrrec del nou alcalde, el successor del Sadurní Romaguera: enrunar la paret que dividia els difunts del cementiri municipal en dues categories i arraconava els qui l'Església considerava indignes de la terra sagrada en un recinte a on s'accedia per una porteta lateral de la paret del fossar i que els vilatans anomenaven amb amargura el «corralet». L'endemà mateix, en començar la feina, al Bakunin de Planes se li va posar pell de gallina [...], el paleta demolia a cops de mall la paret del recinte dels condemnats. Mentrestant es deslliurava d'una angoixa opressiva i tenaç. La sensació va desaparèixer quan pogué veure la làpida de la tomba del seu pare a través de la bretxa. A més d'un Bakunin, el vell anarquista havia engendrat un Germinal, una Felicitat i un Perfecte però no va casar-se per l'Església i en morir, l'any 1928, el rector prohibí enterrar-lo en la zona sagrada. Com a pecador públic, les seves despulles foren colgades al «corralet» [...].

Camí de sirga, 207-208

13 El 1931, quan la República, el món va trontollar, i val més que no parlem de guerra. Un desastre, creguí'm. Amb la victòria de Franco, les aigües van tornar a mare: vam separar un altre cop el cementiri religiós del civil. Ara, vam haver de fer els ulls grossos amb els descreguts que s'havien esmunyit on no els corresponia durant aquells anys de confusió i desgavell. Costa d'empassar, jove, però, ¿com destries els ossos d'una bona

persona dels d'un republicà? Tret d'això, gràcies a Déu, ja podíem tornar a viure i a morir-nos com abans.

Calaveres atònites, 47-48

5. LA VIDA SOCIAL I FESTIVA A LA VILA

Cafès i tertúlies

1 El vell Palau, antic miner mequinensà, fa una pausa per acabar de cargolar el cigarret de picadura i encendre'l. El fum, d'una olor forta, s'esfilagarsa lentament en l'atmosfera espesseïda del casino de Mequinensa.

L'establiment és atapeït de parroquians que prenen cafè, fan la partida de botifarra o baden davant la taula de billar on una colla esvalotadora juga al xapó.

Cabòries estivals, 17

2 De sobte va sentir soroll de veus. Esverat, va obrir els ulls i es va trobar davant mateix del cafè de Bartomeu. A dins, els amics cantaven *La bella Carolina*.

«La bella Carolina em va deixar
Per un mariner de mar ...!»

Ca Bartomeu. Entre taules velles i cadires coixes, la nit de dissabte feia olor de cafè, alcohol i fum de tabac negre. Es bevia, es cantava, es feia la manilla. Tothom estava content.

Històries de la mà esquerra, 161

3 A qui l'Emília no va ensopegar de miracle a la sortida del casino va ser a l'avi Ulisses. Traslalsat pels esdeveniments de la tarda, l'home es dirigia al Cafè Varsòvia, al qual, per cert, convindria que fessis una visita ni que només sigui per veure allò que en diuen l'altra cara de la moneda a l'hora d'interpretar els fets. Si la idea et sembla interessant, et suggeriria que aprofitessis l'estona que el meu parent tardarà a arribar-hi per explicar que l'origen del nom del local, si més no insòlit, era degut a la nacionalitat del fundador, un polonès, de nom força envitricollat, que havia servit al Regiment del Vístula amb les forces napoleòniques que van assetjar i conquerir Mequinensa el 1810 durant la Guerra del Francès. Arran de la caiguda de l'emperador, el mercenari va tornar a la vila, enyorat sense remei d'aquell indret on havia entrat com a conqueridor, va establir-s'hi i va fundar-hi el cafè, que el 1877 ja regentava un dels néts. La parròquia —els varsovians, nom encunyat, com el dels casinotes, a la tertúlia de Guillem de Segarra— era composta majoritàriament de minaires, navegants, obrers de la fàbrica de la regalèssia i menestrals, a més a més de dos con-fidents de l'alcalde perfectament identificats, aïllats i, si s'esqueia, estomacats.

Estremida memòria, 207-208

4 Va produir-se la dicotomia de sempre, polaritzada, també com de costum, en els dos establiments públics més significatius, el casino dels senyors i el cafè Varsòvia, si bé l'avi Ulisses sempre alertava sobre la temptació de generalitzar. Entre casinotes i varsovians, hi havia la tertúlia de Guillem de Segarra, irònica, escèptica, rascanyosa, i una franja màgmic de màgmic incerta, habitualment fàcil de manipular, però imprevisible a dies.

Estremida memòria, 233

5 La represa de les caceres assenyalà el retorn als antics costums; el primer viatge a Torrelloba i una nit de disbauxa amb l'amic Ribera, la recuperació total. Amb una excepció: no tornà a fer-se càrrec dels assumptes familiars; va rentar-se'n les mans, li passà tàcitament la responsabilitat dels afers i es dedicà a organitzar matances de perdius, conills i senglars, i a vegetar al casino fins que passà d'aquesta vida a l'altra.

La galeria de les estàtues, 166

6 A les oficines de Lignits Victòria, els pixatinters suportaven amb obligada resignació admonicions eternes sobre la puntualitat, la rectitud o l'eficàcia laboral; al casino no era rar veure pesar figures dissimuladament el capellà, el comandant de post de la guàrdia civil, el secretari de l'alcaldia, el cap del sindicat franquista i altres contertulians, mentre ell perorava aclofat en una butaca.

La galeria de les estàtues, 212-213

7 Al casino, va permetre que les forces vives l'admiressin, es deixà beneir paternalment pel capellà, respongué amb condescendència a la salutació marcial del sergent de la guàrdia civil, es proclamà més franquista que Franco, imposà respecte pel seu prestigi d'oficial del gloriós bàndol dels vencedors... i començà a treballar a favor dels vençuts.

La galeria de les estàtues, 264

8 ¿S'havia tornat boja, amb perdó, la senyoreta? ¿Com podia ni tan sols pensar —va etzibar-li, severa— que un pobre, encara que fos un patró de la categoria de l'Ibars, gosés, ni després de la mort, posar els peus al Casino de la Roda, el cafè dels senyors?

Camí de sirga, 28

9 Tornava a haver-hi il·lusió i pertot arreu —els socialistes al Cafè del Moll, els republicans d'esquerra al Central i els comunistes al de la Muralla, quasi davant per davant de la Taverna de les Anguiles on es reunien els llibertaris— el personal confiava en el fruit de la victòria.

Camí de sirga, 163

10 El més greu havia succeït a Seròs. Un dels actors, borratxo perdut, va transformar-hi un drama en una farsa, i la parròquia, santament indignada, va acomiadar-los amb un diluvi d'improperis i de tomàquets podrits. Davant tanta malesa, declamava la segona actriu —rodanxona, menuda amb vocació de tràgica—, qui podia descartar el mal d'ull? Tots, incloent-hi l'apuntador, racionalista empedreït, creuaven els dits quan apujaven el teló. Tanmateix, arran de la catàstrofe de Seròs, les coses havien començat a rutllar. Ni a Aitona, ni a Massalcoreig, ni a Fraga ni a Torrent de Cinca hi havia hagut accidents greus; aquell vespre, a Mequinensa, el malefici semblava haver-se esvanit.

Estremida memòria, 34-35

11 Enmig de la frenesia de les primeres actuacions de la nova artista de l'Edèn, els parroquians es van anar assabentant de les incidències del viatge. [...] El saguer també va explicar espès i menut el trasllat de l'equipatge de l'artista al vaixell: el daliner i el segon peó anaven carregats amb una banyera enorme de zinc; els seguien el saguer i un mosso de l'hotel amb dos baguls mentre la *madame* tancava el seguici penjada del braç d'Arquimedes Quintana.

Camí de sirga, 70-71

12 Una gernació silenciosa s'agrumollava a l'entrada del cinema, teatre i sala de ball Venus. Sota la marquesina, un cartell anunciava l'única funció d'una companyia ambulat de varietats. Els noms dels artistes, estrangers i, òbviament, de fama mundial, ressaltaven amb lletres vermelles al peu de la imatge d'una vedet de formes esplèndides, emplomallada, lleugera de roba, que baixava per una escalinata entre dues files de ballarins amb esmòquing.

Calaveres atònites, 187

13 Oposada a aquesta espècie nòmada, hi havia la sedentària: al cantó de ponent, els comunistes ocupaven sempre un tros d'espona que quedava de l'antic hort on havia estat construït el camp, encara que un grup de dissidents se n'anà més tard a la banda de llevant; els socialistes feien pinya davant un àlber a tocar dels vestidors, mentre a la seva dreta se situava la junta de la germandat de pagesos, separada dels republicans d'esquerra per una claveguera que passava per sota de les taquilles. Entre aquests grups i d'altres —com els vellets de la tertúlia del bar de Benjamí, els quals es duïen les cadires del cafè, o la colla de l'estanquer, identificable per les fogueres que els seus components encenien els dies de fred a la vora de l'Ebre— es desplaçaven els peripatètics, entre els quals hauria estat una xamba localitzar l'àrbitre pirata, malgrat el geni estratègic de don Hermógenes.

El Cafè de la Granota, 95-96

14 I és que el camp de futbol de la vila era una cas singular, sense cap mena de dubte.

Uns anys abans de la guerra civil, una riada del Segre havia devastat l'hort de Ramon de Tamariu, situat a la punta de la vila on conflueixen l'Ebre i el Segre; aleshores, s'havia decidit emprar el fangar que n'havia quedat per fer-hi el camp d'esports. Fins llavors, els partits de futbol s'havien celebrat a l'era situada a la banda dreta de l'Ebre, al recte de la vila, prop de la riba on els calafats, entre fums i pudors de quitrà, reparaven llaüts i pontones; l'afecció, però, una afecció abnegada, lleial i sorollosa, feia temps que reclamava un lloc més adient i, per tant, la pensada de construir el camp a l'hort del Ramon va ser rebuda amb brams d'entusiasme per l'assemblea de socis, embotida al bar Esport per votar la proposta. Les obres van anar de pressa i el camp quedà preciós; l'únic inconvenient era l'espai, tan just que el Segre gairebé llepava la porteria de llevant i una de les bandes quedava arran de l'Ebre, de manera que les pilotes que eixien del terreny per aquells costats anaven a parar en un dels dos rius o a la seva confluència. A fi i efecte d'evitar que la magra economia del club se n'anés riu avall en forma de pilotes perdudes, es va nomenar un encarregat de recuperar-les equipat amb un salabre de mànec molt llarg i un bot. Les pilotes que queien prop de la vora, les pescava amb el salabre; les que anaven a parar riu endins, però, havia d'agafar-les a força de rem i es recordaven partits empenyadors en què el pobre caloi havia quedat baldat a força d'anar i venir amb la barca.

El Cafè de la Granota, 65-66

Corregudes de llaüts

15 La puta d'oros! Feia deu anys que l'oncle Sebastià havia perdut una correguda de llaüts de manera miserable! Anava el primer, però a mitja correguda li van petar tres rem, que això li passa al patró més fi, i se li va destarotar la tripulació. Els peons van perdre el ritme, els rem van començar a topar i allò semblaven les matraques de la Quaresma! I com se'n va aprofitar el Roca, que anava segon i sempre estava a matar amb l'oncle Sebastià! El va passar en quatre estropades! Però, tot hauria quedat en un cas de mala sort si el Roca no hagués estat un pinxo. No en tenia prou de guanyar! A més, va voler escarnir el seu rival, i uns metres abans de la meta va cridar als seus tripulants: «Nois, fora rem; per guanyar segons qui no em fan cap falta!». I el seu llaüt, només amb l'impuls que portava, va arribar el primer. Després, ell i els seus partidaris, que també en tenia, perquè, de rucs, n'hi ha més que peixos, tot era gallejar. Però al vell Sebastià no li roncava qui volia; la jugada dels rem li havia arribat a l'os, i va desafiar Roca per a la cursa de l'any vinent.

Històries de la mà esquerra, 67-68

16 —Robert! —La dona havia deixat de jugar amb el tití, l'animaló s'enfilava aleshores pel respatller d'una gandula verda—: Aquest any, les corregudes del setembre ha de guanyar-les un llaüt de la casa Salleres.

Camí de sirga, 133

17 Si haguessis escoltat la mare i haguessis vingut, la teva dignitat hauria guanyat punts en lloc de perdre'n. Polítics a banda, ens hauríem tret el barret davant d'un cardenal capaç de presentar-se a Mequinensa per participar en lloc del seu germà, que s'ha trencat una cama i no pot fer-ho, en la correguda de llaüts de la festa major, a fi que el seu pare, vell i malalt, no passi pel tràngol de veure que la família no es trobava present en una prova on no havia faltat mai d'ençà que el món és món.

Calaveres atònites, 127

El carnaval i Sant Joan

18 No era el carnaval ensucrat i fals —arlequins ambigus i marqueses de fira amb antifàços— del Casino de la Roda o del Saló de les Verges Màrtirs. Era el vell carnaval vilatà, la força ancestral que empenyia l'Honorat del Cafè a eixir en secret disfressat de cabró i a embestir la gent amb la testa banyuda; la que neguitejava la peixatera dels Porxos fins que es posava l'uniforme de l'avi, el de la guerra de Cuba, i es tapava la cara per anar a trobar-se amb el cardenal —disfressa ignorada de l'Estanislau Corbera— i fer l'amor amb ell a la cambra d'un llaüt sense trencar l'anonimat mutu; la mateixa força que mantenia una esgarrifosa figura negra immòbil durant hores i hores davant la casa dels Romaguera.

Camí de sirga, 173

19 La primavera esbandí freds i boires; l'estiu acabà d'aplanar la població. Aquells any, Mequinensa no va acomplir un ritu immemorial: la nit de Sant Joan, les aigües màgiques del Segre i de l'Ebre es van perdre molts quilòmetres avall, al Mediterrani, sense que ningú gosés banyar-s'hi.

La galeria de les estàtues, 257

6. DE LA VILA VELLA A LA VILA NOVA

1 La Mequinensa que va viure aquell tràngol ja no existeix. La construcció d'un pantà a l'Ebre va esborrar-la del mapa el 1975. D'ençà de llavors, els mequinensans viuen en una població nova molt a prop de l'indret que ocupava l'antiga. Quan algú parla, doncs, de la «vila vella» es refereix a la desapareguda, ara un fràgil laberint de cendra que el vent esgarrapa i, engruna rere engruna, se'ns enduu de la memòria.

Estremida memòria, 7

2 Arribaren camions durant dies i dies; el mur de l'Ebre vibrava al seu pas. El temps dels rumors havia acabat: anaven a tallar l'Ebre amb dos pantans enormes. Un d'ells, riu amunt, a poca distància de la vila; l'altre aigües avall, a Riba-roja. El segon havia de colgar Faió i la vila sota les aigües.

Camí de sirga, 293

3 El poble patia, des de feia molts anys, d'una mala ferida. Gent forastera, arribada de tot arreu, construïa una presa per tallar el riu; volien dominar-lo, lligar-lo per fer electricitat, i l'aigua de l'embassament havia de colgar el poble i l'enterraria per sempre més. Van ser uns temps molt durs, esgarrifosos, maleïts. Ningú no pensava en la gent que havia de quedar-se sense casa, sense saber on anar ni què fer. Mentre la presa creixia sense parar, nit i dia, tot un poble angoixat lluitava a la desesperada per poder sobreviure. A la fi va ser aconseguit allò que tothom volia. Una nit, els homes van ser convocats a reunió i se'ls va fer saber que en el termini de dos anys —els que calien per acabar la presa—, seria construït un poble nou, i que, arribat el moment d'abandonar el vell, pagarien a cadascú tot allò que l'aigua s'engolís. A més a més, els caps de casa cobrarien, com a indemnització, cinquanta mil pessetes per cada membre de la família.

En aquell mateix moment, el poble va revifar, la gent, esgotada, seca, va retrobar la il·lusió i l'alegria —entreviades tanmateix d'una certa tristor—; van començar els somnis, les esperances, els projectes, i va començar també la nit d'amor del coix Silveri...

Històries de la mà esquerra, 49

4 I aleshores va començar una lluita llarga, de més de catorze anys, aspra com un renec, que cremava la sang dels mequinensans. Un dia haurà de ser contada. Catorze anys marquen, fan senda, i la gent es consumia. Ningú no parlava d'altre que del futur del poble, d'aquella esgarrifosa obsessió que no deixava temps per a res més, que s'ho menjava tot. En catorze anys hi ha prou temps per a desesperar-se a poc a poc, [...] »Tot era provisional, no hi havia res segur. Els mequinensans, pendents sempre del que havia de passar, obsessionats, no teníem temps ni esma per a ocupar-nos del nostre vell poble.

«Tenies por que l'endemà no et fotessin fora de casa. ¿Com havies de pensar a fer-hi obres, a modernitzar-la, ni tan sols a reparar-la, si potser seria treballar per al dimoni i llençar uns diners que després t'haurien de fer tanta falta com el pa?»

I Mequinensa oferia cada vegada un aspecte més desolat. Les velles cases, negres de pols de carbó, s'escrostonaven, i n'hi va haver alguna que no va poder aguantar i se'n va anar a terra.

Cabòries estivals, 20-22

5 —Volia dir-te adéu —va mormolar la Júlia—. Marxem demà...

El Nelson va estremir-se. Sabia que allò havia de passar: els fills de la Júlia pensaven anar a obrir-se camí en un altre lloc, com altres vilatans cansats de la incertesa del futur que ja havien emprès l'èxode abans fins i tot del començament de les destruccions, sense esperar que quallés la vila nova que la tenacitat dels vilatans havia començat a erigir molt prop de la vella i a la qual estava previst que anirien a instal·lar-se aviat les primeres famílies. Ho havia sentit a dir però volia creure que allò no arribaria mai.

Camí de sirga, 139

6 ¡Si fos jove, encara rai! Un jove oblida, la sang li bull i té moltes coses per davant. Però els de la nostra edat ja tan sols vivim del passat; i tot el nostre passat és aquí, en aquestes cases que avui enrunen. ¿Què fotrè jo allà a dalt, sense carrer Major, sense plaça de la Vila, sense perxis i sobretot sense riu? Perquè, desenganya't, treu-t'ho del cap i fica-t'ho als peus, això ja no és un riu; un riu es mou, creix i meix, aquí fa torna, allà mossega la vora, ara s'emprenya i tenim riuada: un riu és viu. Aquest ja l'han fet malbé; és mort, és com un home capat. Si ara el poguessin veure els patrons que navegaven per l'Ebre d'abans amb els llaüts, la pena els sacsejaria els ossos!

Cabòries estivals, 25

7 Pilans i parets mestres van esberlar-se bruscament; una fragor eixordadora en la qual es barrejaven el cruixir de jàsseres i bigues, l'ensulsiada d'escales, trespols, envans i revoltos, l'esmicolament de vidres i la trencadissa de maons, teules i rajoles, va retrunyir per la Baixada de la Ferradura mentre la casa s'esfondrava sense remei. De seguida, un núvol de pols, el primer dels que havien d'acompanyar la llarga agonia que començava aleshores, va elevar-se per sobre de la vila i es va esfilagarsar a poc a poc en l'aire lluminós del matí de primavera.

Camí de sirga, 9

8 Els vilatans s'enganyaven en entestar-se a convertir el dia 12 d'abril del 1970 en una data clau del seu drama col·lectiu, de la mateixa manera que s'equivocaven en sentir-se culpables de no haver assistit a l'esdeveniment. La demolició de la casa número 20 de la

Baixada de la Ferradura amb què havia començat l'enrunament de la vila —i l'atzar burocràtic va assenyalar aquella com hagués pogut designar qualsevol altra de les que ja eren buides—, no fou més que l'inici de l'últim acte d'un llarguíssim malson. Quan les màquines tibaren les sirgues d'acer lligades als pilans i l'edifici va caure enmig d'un núvol de pols, feia més de tretze anys que la destrucció de la vila havia començat.

Camí de sirga, 14

9 Aclucà els ulls a causa de la polseguera, no reparà en els guàrdies civils amb els capots verdosos agitats per la ventada, subjectant-se els negres tricornis xarolats, que creuaven la plaça. El mortificava la ironia lleu de la mirada del cafeter en cobrar-li la copa de rom. L'Estanislau tenia raó quan li havia insinuat temps enrera que seria millor oblidar allò, tirar-hi a sobre quatre palades de terra: no tenia remei, com abans s'ho esbandís del cap millor. Però el vell Nelson ni podia renunciar-hi. Cavillós, arribà al capdamunt de la Costera dels Carreters i va trobar-se de cop i volta en dret de la desolació.

D'ençà del començament de les destruccions, havia anat restringint, gairebé sense adonar-se'n, els seus moviments dins del perímetre de la vila. Fugia dels punts on les demolicions es trobaven més avançades; si es desviava de l'itinerari habitual, el cor se li encongia. Malauradament, el trajecte del Cafè del Moll a l'obrador del baster era un dels més consumits per aquella lepra implacable.

Arribà a cal baster, agafà el que necessitava, féu petar la xerrada de rigor amb el menestral —sempre sobre el tema etern que els obsedia a tots feia més de deu anys— i se'n tornà. De baixada, la visió de la malesa acabà d'aclaparar-lo. Caminava sense ensopegar una ànima, abaltit pel silenci feixuc. La memòria poblava inevitablement les runes, alçava de nou les cases caigudes, traçava carrers, reconstruïa places, retornava gent, però el vell Nelson s'adonava que el record no li responia amb precisió. Tanta runa acabava per confondre'l. La vila que reedificava amb el pensament no era la d'abans. Congregava famílies en llocs erronis, es descaminava a causa dels munts de totxos, bigues trencades, marcs estellats de portes i finestres, ferros de balcons o galeries. Trabucava numeracions de cases i rètols d'establiments: feia una sastreria d'una botiga d'ultramarins, una barberia d'una bodega; transformava l'obrador d'un cistellaire en una oficina bancària o enquibia els trulls de la vella almàssera del carrer del Timó dins la tenda de roba de la Pujada del Castell.

Camí de sirga, 291-292

10 Pertot arreu creixia l'herba. La natura s'apressava a recuperar el terreny perdut feia molts segles, hi semblava llavors, el poblava de criatures. Exèrcits llarguíssims de formigues exploraven camins entre teules trencades, ràfecs esgrunats, bigues estellades o panys de paret d'on la intempèrie esborrava l'escalfor humana; sargantilles i dragons

escalaven parets; les aranyes teixien paranys entre les branques dels timons i dels romers, i les serps abandonaven les seves despulles entre la maçoneria abatuda dels porxos de la plaça morisca. El que havien estat cases i carrers es poblava de fresses, vols i piuladisses.

Camí de sirga, 343

La construcció de la presa

11 Els primers rumors provocaren un cert enrenou —recordava el vell, aturat sobre les runes del carrer de la Muralla—, però ningú no els va prendre gaire seriosament: una tronada d'estiu sense conseqüències. Se'n parlaria uns mesos, com se n'havia parlat antany altres vegades, hi hauria una mica de soroll i el terrabastall tornaria a esmorteir-se fins la propera revifalla. Tanmateix, aquell cop la predicció va resultar falsa. Els rumors es feien insistents, els diaris començaven a parlar-ne, la inquietud va créixer i, davant l'estupefacció de tothom, un dia dels carnavals del 1957, enmig de l'eufòria de balls i cercaviles, començà la invasió.

Els camions carregats de gent forastera arribaren per la carretera de Lleida, els motors potents silenciaren l'aldarull festiu i moltes cares van esglaiar-se darrere les màscares. Els vehicles no s'aturaren a la població; van seguir un parell de quilòmetres Ebre amunt pel camí del Riber però el seu pas havia deixat un rastre d'inquietud.

Camí de sirga, 292-293

12 En pocs mesos, el paisatge havia canviat: al lloc d'antiquíssims bancals, ara hi havia un escampall de barracons de fusta i d'edificis blancs amb teulades d'uralita; les màquines s'hi movien com colossals insectes metàl·lics sota una polseguera groga.

Es sentia espoliat, profundament trist davant la invasió que esclafava també la vila, convertida en un formiguer de gent forastera per a la qual aquell paisatge no significava res. ¿Què seria del seu món, de tots plegats? Un llaüt carregat de carbó salpà del moll de la mina Eugènia, una mica més avall del campament; la nau li semblà desvalguda al costat de les màquines que tallaven la serra o dels mastodòntics camions abocant tones i tones de terra per desviar el riu a un cantó de la vall i començar els fonaments del gran mur.

La galeria de les estàtues, 216-217

13 Recordava el desastre: màquines i gent entraven a les finques sense permís; els topògrafs s'escampaven pel terme amb els seus aparells, mesuraven cotes i alçaven plans; els obrers muntaven barraques prefabricades de fusta on entaforar-se a les vores de l'Ebre mentre la població intentava defensar-se de l'agressió brutal, calculada per crear el desànim i evitar qualsevol intent de resistència.

—Volen fer electricitat —exclamava Joanet del Pla al Cafè del Moll, tot calcant els comentaris que esclataven contínuament a qualsevol punt de la vila.

—Sí, a les nostres costelles...

—Dos pantans.

—I nosaltres al mig.

—Quina cabronada!

[...]

El taulell del cafè era l'escullera on topaven les angoixes: expropiarien les terres, les mines, les cases; inundarien la vila... I de seguida sorgia la pregunta: quin seria el futur de tots plegats? On anirien? Què farien?

Camí de sirga, 293-294

14 Sí, me'n recordo. Me'n recordo del munt de gent estranya que de sobte va arribar, com una riuada, al poble, i gairebé va doblar el nombre d'habitants de Mequinensa, que eren una mica més de quatre mil; me'n recordo de les vores de l'Ebre atapeïdes de màquines lluent i estrepitoses, de camions enormes que anaven i venien, de tècnics llampants i suficients que donaven ordres; me'n recordo d'una Mequinensa embotornada per una prosperitat malaltissa i efímera, deguda a l'afluència de gent, i que havia de rebentar com una bombolla el dia que fos acabada la gran construcció. [...] Jo, com el vell Palau, sóc mequinensà i me'n recordo de tot: d'allò que dic i d'allò que callo i que potser no podré dir mai.

Cabòries estivals, 19-20

7. MINERS I PAGESOS

El món de la mina

1 I encara que la seva dona i vostè siguin cosins, senyor tinent, he de dir-li que el Napoleó és un fill de la gran puta. ¿Oi que no li ve de nou? D'aquí a quatre dies, tornarà a haver-hi merder a la mina per una reivindicació de quatre rals, que ell podria solucionar sense problemes. Ens fot a nosaltres per fer mèrits davant els amos; és pitjor que ells. Es veu que es tracta d'emprenyar la gent i tenir l'excusa perquè la guàrdia civil comenci a repartir llenya: la llei de l'estaca.

La galeria de les estàtues, 224-225

2 I la mina va tornar al cervell d'Alexandre, amb la llum d'aquella tarda de feia més de deu anys...

—Enrere, dic!

La veu de l'home anava forta de ràbia. Tanmateix el matxo no es movia. Amb les quatre potes ertes, clavades a la terra que el carbó endolava amb pellams de nit, cap alt, ulls esverats, no feia una passa en direcció als vagons aturats a la via que s'embotia dins de la mina.

Històries de la mà esquerra, 25

3 Van ressonar les barrinades per les galeries. S'aturà la porgadora. Escoltaves el rodar dels darrers vagons. Veies eixir els miners amb el cansament als ossos, carregats amb pics i pales i carburs, d'aquella fosca tràquea d'on semblava que t'arribés un baf de sang, gorgolls d'aigües perdudes i el gemec de la terra llepant-se les ferides.

Migdia de dissabte. Allà dins es quedaven —arran del pa i del vi de la quinzena següent — la glapa que el dilluns havia d'enfonsar les costelles a Cosme Santapau, l'espurneta de pedra que tres setmanes després es clavaria a l'ull dret de Toni Sansa, les boires minerals de la silicosi, la humitat que acabaria de cruixir al vell Ventura.

Històries de la mà esquerra, 33

4 Li costà de retrobar el pare; després d'albirar-lo vora la tàpia de la fàbrica de regalèssia, el tornà a perdre entre els munts de carbó del carregador de la mina Valls. Devia haver seguit les vies per on els vagons anaven a abocar l'escòria del lignit a la punta del terraplè.

La galeria de les estàtues, 61

5 Al moll de la mina Previsió carregaven un llaüt de lignit: quan hi abocaven un vagó de mineral, un núvol de pols ocultava la nau, que s'enfonsava una mica més a les aigües tèrboles de l'embarcador. Li arribaven veus dels peons de la mina, dels llaüters, el rodar dels vagons sobre les vies lluentes entre la terra negrosa.

La galeria de les estàtues, 210-211

6 A l'hora que establirem segons el que ens convingui (no em miri així, ni estic boig ni vaig a la vela), el tren de la mina Flora, una de les que disposen de ferrocarril en lloc de vagons amb tracció animal per treure el mineral a l'exterior, ha eixit de la galeria principal carregat de lignit.

Calaveres atònites, 77-78

7 L'única mina de lignit —del nostre carbó en diuen així, lignit— de l'altra banda de l'Ebre, l'única almenys ara per ara, perquè sembla que això va a més i acabaran foradant el terme municipal de punta a punta, es troba precisament a la cruïlla de camins on comença la costa que en diuen de Casp perquè va a aqueixa ciutat. Si vostè hagués arribat pel camí d'Aubera o per la costa de Faió, la mula no duria els cascots i els garrons mascarats de pols de lignit... Per tant, vostè ve de Casp, ha fet una pila d'hores de camí i el que vol és una fonda.

Estremida memòria, 68

8 Durant la guerra de Cuba hi havia hagut un cert moviment però no tenia punt de comparació amb el d'aleshores. Tot just encetada la matadissa, Barcelona començà a demanar carbó sense parar: tones i més tones, muntanyes de lignit per alimentar els vapors d'una indústria a la qual la guerra donava una embranzida increïble. La conca, sacsejada per la demanda insòlita de mineral, hagué d'espavilar-se. Les mines en explotació van començar a treballar a tot estrop. Les que havien tancat després de la prosperitat efímera de la guerra antillana van tornar a funcionar, n'obriren de noves. La flota de llaüts no donava l'abast i va caldre construir-ne de nous per transportar el mineral Ebre avall fins a les estacions de ferrocarril. Les drassanes revifaren, es convertiren en formiguers de calafats. Feia falta gent a les mines, al riu, pertot arreu. Una allau de forasters va acudir a buscar feina, la vila vessava de gent. El comerç, esmorteït fins aleshores, es va animar.

Camí de sirga, 54

9 Abandonaren l'estació. El Francesc, seriós de cop i volta, començà a explicar el perquè de la inactivitat del riu i de l'absència de la família a l'estació. Mentre remuntaven l'Ebre per la carretera pedregosa, paral·lela al camí de sirga fressat al llarg dels segles pels peus dels sirgadors i, d'ençà del famós viatge de l'Arquimedes Quintana, pels unglots de

les bèsties, la Carlota es va anar assabentant amb sorpresa, transformada de seguida en fúria, del que passava: una vaga paralitzava la conca minera.

Camí de sirga, 116

10 Vaga? Vaga els minaires de la casa Torres? Allò no cabia al cap de la Carlota tot i que les paraules del Francesc no deixaven lloc a dubtes: picadors, carreters, barrinaires, ferrers, quadrers, s'havien plantat, es negaven a treballar si no els concedien augment de jornal i millors condicions de feina.

Camí de sirga, 116-117

La pagesia

11 «Ara aclarirem allò amb Manel de Roca», es veu que va exclamar a les acaballes. I per pensar una cosa així quan ja tens la descarnada als peus del llit, cal que la tinguis ben arrelada als ossos!

—Jo sóc del teu parer —va dir-me Cap de Sàssola, que sabia el que es feia.

—Doncs, a mi em sembla una gran bestiesa —va esquellejar Silluè—. ¿Quin profit en trauran, ara?

Profit! No en volia sentir d'altra! Pagès havia de ser, el Silluè dels collons, per ficar la cullerada! ¿Què cony saben els pagesos de les coses de navegar, si no veuen més que bancals, i no somien altra cosa que els diners que trauran de la collita per amagar-los sota la rajola? Duro que enganxen no torna a veure el sol! Ondéu, qui va pastar el món ja va fer bé de deixar-nos el riu als llaüters, que si l'arriba a posar en mans dels pagesos el fan malbé en quatre dies! ¿Com podria entendre aquella bajoca freda, que es passava el dia llaura que llaura amb l'aladre i que s'espantava del calabruixó, l'oncle Peris, que sa mare va parir-lo en la sama d'un llaüt?

Històries de la mà esquerra, 64

12 Els senyors callaren, esfereïts, mentre el terratinent amollava les seves paraules: ¿Quin preu pagava la vila per aquella prosperitat dubtosa? ¿Què passaria amb la terra si la gent continuava abandonant-la per enganxar a les mines i al riu, ensalivada per l'esquer del jornal segur de les quinzenes? La terra era la base de la societat. El Romaguera menyspreava el carbó fins al punt de no permetre prospeccions de jaciments de lignit a les seves finques davant la impotència rabiosa del fill gran.

Camí de sirga, 55-56

13 «Aquest Isidre! —em deia jo—. Aquí té uns olivers d'allò més ufanosos i segur que ni se'n recorda. Però, és natural; si es passa el dia darrere el taulell de la seva botiga despatxant cigrons i patates, ¿com ha de pensar en aquest bocí de terra que va heretar del

seu oncle Tomàs? De bon començament, es veu que li va fer illusió, el va fer llaurar i tot, però ja li deu haver passat la febrada; no es pot ésser pagès i botiguer alhora. La terra no és una juguina, demana sacrificis! I és una llàstima, perquè aquestes olives, una de dues: o es faran malbé o qualsevol pocapena les hi afaitarà».

El Cafè de la Granota, 56

8. LA NAVEGACIÓ

Els navegants i el món del riu

1 El llaüt que surava en el riu del quadre era el Carlota. El pare n'havia apressat l'acabament a fi de suplir el Ràpid, perdut en el naufragi de la Lliberola. Els calafats pencaren de valent a les drassanes, món embadalidor i amarat de misteri, amb fumeres, aroma de fusta i fortors de brea, on la duïen a veure el vaixell que, a la primeria, li semblava el costellam d'una bèstia, enorme i esfereïdora. En visites successives observà com anava agafant forma, com l'equipaven amb els paraments, com l'Aleix de Segarra pintava el nom d'ella amb carmí a les galtes de proa...

L'avarada de la nau era un dels records més nítids de la senyora. [...] ella, amb l'ajuda del pare, havia estavellat una ampolla de xampany contra la proa del vaixell on el nom ressaltava a banda i banda amb lletres vermelles sobre un triangle blanc.

Camí de sirga, 29-30

2 —Ha pujat molt —va dir-me després de donar una ullada al riu per la finestra—. ¿Vols dir que us aviareu?

Vaig remugar que no ho sabia, però qualsevol que conegués una mica l'oncle Gòdia, el nostre patró, podria assegurar sense espifiar-la que, encara que s'ajuntés el cel amb la terra, el vell soltaria amarres. No hi havia millor patró en tota la ribera i coneixia el riu més bé que Déu, però era més tossut que una mula. Jo ho sabia prou bé! Encara no m'afaitava —i els anys que vaig tardar— ja navegava de minyó en el seu llaüt. Au, ara riu avall amb el llaüt carregat de carbó! Ara riu amunt, amb farina, terrissa i sabó moll! L'oncle Gòdia venia de família de llaüters i s'havia criat per aquella ribera amb la gent de l'ofici; en aquell temps encara no eren utilitzades les bèsties per remolcar els llaüts riu amunt i els homes es deixaven la pell per les vores de l'Ebre a força d'estirar la sirga.

Històries de la mà esquerra, 55-56

3 —Solta-la! —crià el Marcellí Monegre.

En sentir l'ordre del patró, Narcís Costera, el peó que guiava el matxo que sirgava el llaüt Ebre amunt per la riba, desenganxà la saula: la llarga corda, la qual unia l'animal a l'embarcació, caigué al riu i va esgaiar igual que una fuetada l'aigua grisa. Els altres dos peons de la tripulació, que mentrestant havien muntat els remes en els escàlems, iniciaven la vogada, i el Santa Bàrbara tallà el corrent de biaix, aviant-se cap a la vila, situada a la vora esquerra.

—Fora remes! —ordenà el patró, en acostar-se al moll.

Els peons agafaren aleshores les barres i atracaren suaument l'embarcació al costat de les altres que ja eren amarrades en bateria.

El Cafè de la Granota, 131

4 Asseguda a sobre d'una borrassa escampada damunt la càrrega de lignit, a popa del llaüt, veu com els remes s'enfonsen a l'aigua grisa de l'Ebre. Per bé que anunciada per la veu del patró, «Solteu i avant!», l'estropada la fa vacil·lar.

Estremida memòria, 324

5 [...] cap al migdia del 12 de juny del 1914, el Ràpid, llaüt de la casa Torres i Camps, carregat de farina, havia naufragat a l'Ebre, al Pas de la Lliberola. Dos peons es salvaren nedant i el tercer, que surava com els codissos, va agafar-se a la palanca de la nau amb la qual havia topat en el moment de sotsobrar i arribà a la vora, estamordit i mig boig de por, uns quants quilòmetres avall, gairebé a les envistes de la vila. Mai no es va saber res del patró, el Josep Ibars, de la nau ni de Gatell, el gos de la tripulació. Barquers, pescadors i llaüters guaitaven les aigües sense descans, donaven veus pertot arreu a la ribera, de la vila fins a mar, però aquella vegada l'Ebre no amollà la presa, mai no trobaren altres restes del naufragi.

Camí de sirga, 26-27

6 Fou un viatge tranquil. De tornada, fins a Miravet, els hòmens van haver de sirgar, remuntant el riu a peu per la vora. A partir d'allí, on havien fet nit, que el vell no passà a la nau, cosa que provocà comentaris maliciosos entre la tripulació, una garbinada forta i sostinguda els va permetre pujar a vela.

Camí de sirga, 44-45

7 Ni el mateix patró pogué entendre la badada: el soroll va ser esgarrifós, com si la quilla acabés d'estellar-se. Amb un moviment sec, l'arjau colpejà les cuixes del Nelson i l'avià enlaire per damunt de la borda. Va veure voltar el cel com un remolí mentre intentava aferrar-se als bitons de popa abans de caure d'esquena a l'aigua. Solament va sentir mitja blasfèmia de l'Atanasi, que sempre les aviava llarguíssimes i va empassar-se la seva pròpia —un concís «collons de déu» heretat del veterà de Tetuan que li sabien a tota la ribera— junt amb un bon glop d'aigua. Sentí la topada amb els codissos del fons i quan, tot estossegant, va poder posar-se dempeus, s'adonà del desastre: acabaven d'amallar en una mitjana. L'estropada havia arrencat els remadors dels bancs, el matxo potejava amb desesperació maldant per incorporar-se entre la massa negra del carbó desplaçat per l'escorament de la nau a babord.

Camí de sirga, 161

8 Navegaren fins a la posta del sol, van fer una parada per sopar i de seguida el Verge del Carme, a favor d'un vent sostingut, s'endinsà en la nit fumosa, esgaiant la celèstia pintada a la pell de l'Ebre. A poca distància de Faió la garbinada caigué de sobte i va caldre desembarcar el matxo per continuar el viatge sirgant. Grans núvols tapaven aleshores els estels, la fosca embolcallava la nau. Només sentien el lliscar de l'aigua pels flancs del llaüt, el soroll dels unglots del matxo pel camí de sirga, la fregadissa de la saula a les branques d'alguna mata i, ara i adés, les ordres breus del peó que guiava la cavalleria. Un parell d'hores més tard sonaren veus a la riba, les passes del matxo van cessar i la corda que unia la bèstia a la nau es va afluixar.

Camí de sirga, 250

Els rius i les riades

9 L'Ebre tenia el color de la terra i rosegava la vora igual que una bèstia fura. Els llaüts es gronxaven i les amarres, tibants, semblava que anaven a petar d'un moment a l'altre.

—Això encara anirà de pujada —comentava Sergi, un patró, enmig d'un grup de llaüters—. Es veu que per la banda de Saragossa fot uns aiguats de cosco!

—Les pluges de la tardor!

—Avui no podem soltar-nos.

—Bé, farem festa!

«Festa en fareu vosaltres —pensava jo—, que a mi em tocarà pensar.»

A l'altra punta del poble, riu avall, l'aigua clara del Segre, frenada pel corrent fangós de l'Ebre, feia torna i cobria gleres i mitjanes; els gatells i els xops semblava que suraven sobre una bassa.

«Tant de bo que ara no li doni al Segre també per créixer —vaig rumiar—. Aleshores sí que la fotríem bona!»

Històries de la mà esquerra, 56-57

10 Redéu, quin viatge! El llaüt lliscava igual que un dimoni i el riu bramava! Vam saltar colls i pedrets que haurien esgarriat un mort! Jo tenia els pèls de punta, però el vell més que vell servava impertorbable, subjectant l'arjau del timó entre les cames. A cada cop de rem, sentia darrere meu l'esbufegar de Segarra, que anava a la part de la sama, i la Baldada clavava potades sobre el carbó. Des del banc veia el Crist amb la boca oberta per la qual semblava escapar-se-li la ranera de l'agonia. Els remes es doblegaven a punt d'estellar-se, les onades trencaven contra la borda. En arribar a un pedret prop de Faió, el vell es va posar tens. El corrent era fortíssim i ens portava directes al roquissar.

—Fora rem, Manel! —va cridar l'oncle—. Vosaltres dos foteu-li amb tota l'ànima!

Jo vaig parar, mentre Moles i Segarra, a l'altra banda, s'esfetgegaven. Amb la maniobra, el llaüt va tallar d'esquitllèbit el corrent, a fi d'esquivar el pedret. L'aigua s'aixecava en

galls en topar amb les roques. Érem ja molt a prop del roquissar que vaig sentir l'espetic. L'escàlem de Segarra s'havia fet ascles i el peó va anar d'esquena contra la coberta de la sama. En fallar el rem, la proa va enfilarse bruscament el roquissar. Se'm va gelar la sang.

—Ens matarem! —va esclafir Moles.

Històries de la mà esquerra, 61

11 En aquell precís moment, un doll d'aigua fangosa va remuntar el baixador del moll de la mina Soledat i es va encanonar pel carreró com una mala cosa. Ja no em donava temps de pujar les escales, encara plenes de gent, així que vaig creuar el carreró amb dues camallades i em vaig enfilarse a la reixa d'una finestra de la casa del davant. La bursada de l'aigua m'agafà de ple i encara no m'explico d'on vaig treure la força per resistir-la, però, a la fi, amb penes i treballs, vaig poder grimpar més amunt i sortir del corrent. Aleshores vaig sentir els crits dels néts de l'oncle Dalmau, que guaitaven la riada des del balcó del segon pis: «El iaio se'n va! El iaio se'n va! Adéu-siau!». Em vaig girar una mica i, efectivament, el iaio se'n anava. L'aigua, en regolfar a l'entrada, havia tret el taüt al carrer i se l'enduia surant, junt amb les corones, que seguien la caixa en aquella navegació mortuòria. La vídua, avisada pels crits, va treure mig cos pel finestró de l'alcova i començà a exclamar, desesperada: «¿On vas, Dalmau? Mira que pots prendre mal! Torna! Dalmau, no te'n vagis! ¿On estaràs millor que aquí?»

—Tot allò va ser de cosco! —digué, al cap d'una estona, el cafeter.

—I tant!

—A Riba-roja, el van veure passar al migdia.

—I a Tortosa, al tardet.

—Diuen que allí va ser la rehòstia.

—Sí. Quan tothom es pensava que anava a estavellar-se contra un pilar del pont, el taüt va fer una virada d'allò més fina i el va esquivar.

—Vell dels collons! —exclamà Josep Terrer—. Es veu que ni la mort li havia afeblit la traça de navegar.

Històries de la mà esquerra, 151-152

12 El dia del bateig va estar pendent que el petit portés la cara ben tapada amb un mocador durant el trajecte fins a l'atri de l'església. Calia preservar els infants de les forces malignes que els aguaitaven quan encara no els emparava la gràcia del baptisme. Després de la cerimònia, ja a casa, a esquenes del capellà, també van protegir-lo contra el riu, amb el ritu ancestral, secret, de deixar el nadó, vestit amb la roba del bateig, a sobre del llit: tanta estona com l'hi tindrien, suraria si un dia queia al Segre o a l'Ebre. Va allargar tant el ritual que la Bàrbara va acabar escridassant-la perquè donés el pit a la criatura, que plorava de gana.

Estremida memòria, 284-285

13 Les imatges li tornaven a la memòria: els petits cridaven d'excitació, es llançaven al Segre des de la muralleta de pedra, feien esclatar en mil gotes iridescents aigua tacada de sol quan s'hi capbussaven... just on el Tomàs Cabana havia llançat el cos ensangonat. Feia cinc o sis anys que els incessants canvis de llit del Segre havien acabat per bloquejar l'embarcador; l'antic braç de riu s'havia convertit en un galatxo. L'aigua estancada s'hi renovava solament quan les crescudes fortes desbordaven les gleres que en barraven l'entrada.

La galeria de les estàtues, 325

14 Poc abans del tancament de les comportes del pantà de Riba-roja, la pluja va despenjar-se amb violència sobre la vila demolida i deserta. Les barrancades de la serra del Castell es precipitaren amb fúria sobre els molls, trencaren les amarres podrides del cementiri dels llaüts i els dispersaren. A la deriva en un Ebre furiós que havia oblidat els solcs de les quilles i la cadència de les vogades, van sotsobrar per colls i pedrets. El Verge del Carme va asclar-se enfront de l'Illa dels Tretze Sants, la proa s'encallà entre els àlbers de la vora. Quan el riu va deixar, ningú no reconegué les restes de la nau; la rabior de la riada havia esborrat les lletres del tercer nom. El vell Neptú, avarat amb discursos, banderes i música al moll de les Vídues un dels dies esplendorosos de l'Edèn, era per sempre més una carcassa anònima de fusta morta.

Camí de sirga, 345-346

L'ofici de barquer

15 —Que si puc indicar-li una fonda, senyor? I tant! ¿Quina mena de barquer seria jo si fos incapaç de prestar aquest servei, i d'altres, als viatgers? Sempre ho he dit, un barquer no és l'encarregat de passar gent i bagatges d'una vora a l'altra de l'Ebre amb el transbordador i prou. No, de cap manera, ni de bon tros. Així ho hem entès sempre a la nostra família, i de l'ofici, cregui'm, en sabem un niu. Tingui en compte que els Garrigues som els barquers de Mequinensa des que el món és món i, si no hi ha abans un daltabaix de mil hòsties, allò que una de les persones més sabudes d'aquí, el senyor Guillem de Segarra, un pou de ciència, en diu un cataclisme, ho serem fins al dia del judici.

Estremida memòria, 67

16 Com m'hi xalava, senyora, fent de barquer! ¿Vostè sap què era passar la primera barcada, encara fosca nit, amb l'embarcació plena de minaires que duïen els carburs encesos? ¿No ha estat mai al mig de l'Ebre a punteta de dia, quan el sol comença a llepar-lo? ¿Va travessar alguna vegada el riu, a l'hivern, entre la boira esgaiada per les ales de les gavines, mentre jo feia sonar el cargol de mar, per avisar els patrons dels llaüts de carbó que paressin compte amb el pas de la barca? Valdrà més que ho deixi córrer...

La vida, però, senyora, fa més voltes que una baldufa. Un dia, als del govern, se'ls ficà a la ceba bastir un port a l'Ebre, en dret de la vila; de camí va arribar un munt de personal amb un fotimer de màquines i encetaren les obres.

El Cafè de la Granota, 74

9. DE MEQUINENSA A TORTOSA

1 ¿Quins perills hagué d'afrontar, si va desplaçar-se en persona, considerant que, malgrat les negociacions de pau en curs entre Lluís XIV i Felip IV, l'home voltava per territori enemic, fent, al capdavant, d'espia de Mazzarino? ¿Va ser-hi, realment a Mequinensa? En cas afirmatiu, ¿va arribar-hi per via fluvial, remuntant l'Ebre des de Tortosa, o va baixar de Lleida per Fraga i Torrent de Cinca, atès que l'ordre de les làmines suggereix qualsevol dels dos itineraris?

Cabòries estivals, 83

2 Després era la visió de la vila, d'un ocre lluminós i ressec on encara havia de trigar anys a aparèixer el negre del carbó, ja que tot just començaven a fer alguna prospecció minera a la conca; la població es fonia a l'horitzó a mesura que el llaüt s'aviava Ebre avall després de travessar la confluència amb el Segre a frec de la darreres cases.

Camí de sirga, 37-38

3 Em va allargar tabac i paper i vaig seure a tocar d'ell. Aleshores vaig reparar en un embalum enorme que hi havia darrere la porta.

—¿Què és això?

—Un que ens farà companyia aquest viatge!

—¿Què vols dir?

—Ho van portar ahir, a última hora —va explicar Segarra—. És un Sant Crist d'un poble de per avall. Es veu que en treure'l en processó per la Quaresma el van escantellar contra la porta de l'església. Segurament anaven tots borratxos! El van enviar a Lleida per arreglar-lo. Ara de Lleida l'han dut aquí i ens l'han encolomat perquè el deixem a Móra. Allí l'aniran a recollir.

Històries de la mà esquerra, 57-58

4 —¿Què hi ha per a demà? —preguntà el Marcellí, mentre seia en un cantó de la taula de l'administrador, vora l'estufa roent, i agafava un cigarret de la capsa de fusta lacada, vora el tinter sostingut per un petit faune de bronze.

—Viatge llarg.

—¿On?

—Vint-i-cinc tones de carbó per a una bòbila de Tortosa.

El patró rebé amb goig la notícia. La monotonia diària dels viatges a dur lignit a l'estació de ferrocarril de Faió l'ensopia. El que li anunciava l'administrador volia dir, entre anar i tornar, tres dies de navegació. Significava trobar vells amics i, sobretot, veure la Paulina.

El Cafè de la Granota, 132

5 Havien salpat de seguida, acomboiats pels adéus consirosos dels oncles. Per sort, el viatge, calmós, havia encisat la noia i el nen i els havia ablanit la tristor. L'Ebre s'havia desenlleganyat de seguida, havia esdevingut un espill. La colla de tripulants sirgant per la riba semblava un cuc gegantí. Quan el sol havia començat a cremar, el món s'havia ensopit sota la calda. Els llaüts de baixada lliscaven, espectrals, enmig de la calitja; els peons feien les vogades imprescindibles perquè el timó servés.

S'havien aturat a Faió a dinar i a fer temps fins que s'aixequés la garbinada. En reprendre la pujada, la vela vermella, única a la ribera, havia provocat l'admiració del petit. Alliberats de la sirga, els tripulants feinejaven a bord i feien broma amb la canalla.

Estremida memòria, 120-121

6 A més, des que havien carregat terrissa a Benissanet, la feina resultà més feixuga per a la bèstia. No era el mateix remolcar el llaüt buit que ple de sellons, argoletes, cossis i pitances...

Camí de sirga, 71

7 Enmig de la fosca del saló, negror viscosa que començava a pujar dels molls de l'Ebre plens de vaixells podrits, a la senyora Carlota de Torres, va semblar-li reveure el sol que l'enlluernà a l'estació de ferrocarril de Faió, quan ella i l'Hipòlit de Móra, de retorn del viatge de bodes, baixaven del tren de Barcelona. A la població, situada aigües avall de la vila, els havia d'esperar algun dels seus llaüts que hi descarregaven el carbó de les seves mines [...]. Però no aparegué cap navegant a rebre'ls, a recollir l'equipatge i acompanyar-los a la nau. [...]

A través d'una atmosfera de foc serrada per les cigales amb insistència enervant, enllà dels munts de lignit destinat a les fàbriques de Barcelona, veien dos llaüts amarrats als molls però no albiraven peonades a les naus ni palejant la negror lluent del mineral agrisada pel tel blanquinós de la calitja.

Atabalat i perplex, l'Hipòlit s'empatollava en hipòtesis. Un retard del telegrama, entrebancs de darrera hora en el viatge dels llaüts, fins i tot una amallada, força probable per l'escàs cabal de l'Ebre a l'estiu, causa de perill en pedrets i trams de poca fondària on no era rar que embarranquessin naus servades per patrons de segona fila. La xerrameca enfarfollada, a sobre de no solucionar res, augmentava l'exasperació de la dona, a punt de perdre els estreps. Es sentia ofesa, humiliada. ¿Qui podia concebre que la Carlota de Torres i Camps —mai no utilitzà el cognom del marit— hagués d'esperar-se, voltada de maletes, perduda a l'estació del ferrocarril on carregaven el seu lignit, a la vora d'un riu solcat pels seus vaixells i els seus navegants i sobre el qual es considerava amb drets de propietària? ¿On eren els empleats de la casa Torres i Camps a Faió?

Camí de sirga, 113-114

8 La baixada del tren a l'estació de Faió, rematada amb cerimonioses barretades de comiat entre l'oncle i l'altre viatger, que continuava fins a Barcelona, l'espera als molls, plens de muntanyes de lignit transportat amb llaüts des de les mines de la vila, i el viatge amb un dels vaixells de pujada, entre boira i gavines, van allargar aquella mena d'estat insensible. Ni la visió de Mequinensa arraulida sota la Serra del Castell, ni el desembarcament al moll de la Plaça, ni l'emotiva abraçada del Tomàs Cabana, mà dreta dels pares, aconseguien trencar la sensació d'irrealitat.

La galeria de les estàtues, 44-45

9 Quant als Garrigues de la plaça de la Carpa, si deixem de banda que tenen el pèl de panolla i neixen amb sis dits a cada peu —coses que també ens passen a tots els altres Garrigues—, no presenten res de particular pel que fa al color de les ninetes; si els anomenem Cruïlles, és perquè miren amb un ull a Xerta i amb l'altre a Tivenys.

El Cafè de la Granota, 73

10 Quan hi anava, era la reina de la casa, l'amanyagaven i esgrimien mil pretextos, excuses sense fi per retardar-ne la tornada a Mequinensa. Aquells viatges eren sagrats, van durar fins que va casar-se amb el Valentí, aleshores capatàs a la fàbrica d'extracte de regalèssia. Les noves obligacions de mestressa de casa no li permetien anar a passar temporades sola amb els parents. Amb el Valentí no calia comptar-hi. L'oncle, d'idees liberals, i ell se les havien tingudes per raons polítiques el mateix dia que es van conèixer, quan ella va portar el promès a Riba-roja per presentar-lo als familiars

Estremida memòria, 90-91

11 Encara que vivien a Tortosa, eren de la Palma d'Ebre, com el Feliu i la seva única família. Quan una passa de còlera va deixar orfe el nebot, l'oncle va endur-se'l a la ciutat, on havia viscut fins que l'havia conegut a ella durant un viatge a Mequinensa amb un llaüt i s'havia quedat a la vila.

Estremida memòria, 74

12 Per calmar-lo, l'oncle Bernat va endur-se'l a veure el tren a l'estació de Favara amb el taxi del Ramon. En qualsevol altra ocasió, el viatge li hauria resultat encisador; llavors fou un calvari.

La galeria de les estàtues, 56

13 Aquell matí, el vell li havia anat explicant l'itinerari: allò era Riba-roja, allò altre Ascó, el castell que havien albirat molt més tard era el de Miravet... El veterà d'Àfrica tenia raó: duia el verí del riu de moltes generacions a la sang i si els pobles desconeguts gitats a la

riba el sorprenien, res no li resultava estrany en l'aigua viva que guardava dins de les entranyes fangoses dels ossos perduts del pare.

Camí de sirga, 44

14 Quan tornà del cementiri, en lloc de pujar a casa, es dirigí als molls, embarcà en una pontona de la vídua, muntà els remes en els escàlems i s'avià Ebre avall davant l'estupor de la gent, esglaiada pel trencament impensable dels costums funeraris. Van descobrir-lo prop de Miravet, de bocaterrosa en una glera, sense sentits i cobert de fang; tenia els palmells en carn viva, espellotats per la remada brutal; el seu cos semblava el d'un ninot desmanegat.

Camí de sirga, 135-136

15 Va desembarcar a Tortosa, s'hi va fer una fotografia amb un antic company i començà de nou a remuntar l'Ebre. Tots els patrons el coneixien i trobava acolliment a les naus. A Benissanet, va dir penjaments del rei amb un antic daliner, cec feia molts anys i autor de romanços d'amor; a Xerta, visità un cunyat [...]; a Garcia, preguntà per una mestra d'escola amb qui havia tingut relacions [...]; a Flix, començà a tenir rodaments de cap i es va perdre pels carrers sense adonar-se de l'efervescència electoral que els omplia.

Camí de sirga, 138-139

10. DE MEQUINENSA A LLEIDA

1 El meu home diu amb raó: «¿Per a què volem un turisme, Caietana, si som propietaris de set autobusos de línia?». És cert, però es troben escampats per mitja comarca. Del que tenim a l'abast, el que fa el servei regular de Mequinensa a Lleida, només podem disposar-ne els diumenges i per això endrecem el panteó aquest dia de la setmana.

Calaveres atònites, 48

2 Quan arribava el dia, l'Arcadi s'empolainava a consciència, a la moda de la seva joventut, anava amb parsimònia a la parada dels cotxes de línia, provocant l'admiració general amb el vestit dels anys 20, un canotier impecable i un bastó amb mànec de vori, relíquia de l'esvanida prosperitat del llinatge, pujava a l'autocar de Lleida, se n'anava a la ciutat i desapareixia.

Camí de sirga, 107

3 El viatge començava amb els darrers comiats, sempre amargs, seguits de l'arribada a la sorollosa administració dels autocars de línia i de la sortida de la vila amb prou feines il·luminada per les primeres ullades de sol. Mequinensa anava quedant enrere: el riu, els molls d'on ja es separaven lentament els llaüts carregats de lignit; les últimes cases; el vell fortí del Portal de Segre amb les troneres cegades; els grups de minaires a la carretera; les negres taques de les mines entre els oliverars. L'autocar tronat encara era un tros de la vila; la majoria dels viatgers, vilatans que anaven a Lleida. Quan canviava de vehicle a Fraga, el xoc era brutal: del xivarri de la gemegosa carraca passava al silenci dels viatgers desconeguts. Des d'allí iniciava la pujada a l'altiplà, al desert, al buit obsessiu on li feia l'efecte que les coses es desintegraven, corroïdes per l'àcid impalpable segregat per la solitud.

La galeria de les estàtues, 123-124

4 Sortien de la vila per la carretera de Lleida. El parabrisa emmarcava un Segre gris. A l'altra banda del riu, l'aigua morta dels galatxos mirallejava entre les pollancredes esfullades i les gleres: a l'esquerra, enllà de bancals d'oliveres i ametllers, el vessant de l'altiplà de Montnegre barrava l'horitzó.

La galeria de les estàtues, 233

5 Mentre el cotxe deixava enrere la confluència del Segre i del Cinca, el Bernat es girà: a la dreta, gairebé en recte del convent d'Escarp, dellà els turons tacats d'ocres verdosos i pàl·lides mangres, albirà la silueta llunyana i solitària de Montmaneu.

La galeria de les estàtues, 262

6 Arribaven a Fraga a hora foscant: el sol acabava de rodolar darrere la massa de Montnegre, enllà de la vall del Cinca. La fulgor del crepuscle era una llarga ferida sangonosa entre la tenebra opaca de l'altiplà a contrallum i la bromosa vastedat moradencia d'un cel inabastable. Solitaris, gèlids, començaven a titil·lar els estels. A l'altra banda del pont de Fraga, garlandes de bombetes de colors il·luminaven la carpa del circ que havien vist a l'anada. El públic feia cua a la taquilla; l'estrèpit d'un altaveu incitava la gent a entrar, enumerava els fantàstics números que els esperaven a la pista.

La galeria de les estàtues, 301

7 L'automòbil arribà al capdamunt de la costa. A baix, a la vora del Cinca, el cim mudèjar del campanar de l'església parroquial de Fraga centrava una geometria fumosa de teulades.

La galeria de les estàtues, 274